

Vera, upanje in ljubezen v *Mali Sodom*

Людмил Димитров / Ljudmil Dimitrov

Prispevek uvaja kratek literarnozgodovinski pregled bolgarske proze, ki za dogajalni prostor izbere bolgarsko prestolnico, pri čemer izpostavi, da se podobe bolgarskega mesta in meščanskega pred osvoboditvijo izpod turškega jarma leta 1878 in po njej precej razlikujejo. Nato na primeru besedil iz zbirke Četrť ob obvoznici Vesele Ljahove pokaže, kako k upodabljanju mesta pristopa sodobna bolgarska kratka proza.

Glavni junak prozne zbirke Vesele Ljahove *Četrť ob obvoznici* (*Квартал „Зона обиколна“*, 2015), ki je leta 2020 izšla tudi v slovenskem prevodu Namite Subiotto,¹ je mesto, natančneje Sofija. To je seveda očitno, kljub temu pa ta ugotovitev terja nekaj dodatnih pojasnil. Bolgarski družbeni in literarni kontekst, v katerem je delo nastalo, se namreč kljub številnim stičnim točkam nekoliko razlikuje od slovenskega.

Bolgarska proza po letu 1990 ni postavila hierarhije literarnih vrst, kar je bila, paradoksalno, njena prva demokratična gesta v tako imenovanem obdobju tranzicije. Splošno veljavne norme so največjo »težo« vedno pripisovale romanu in veliko avtorjev je svojim novonastalim besedilom samoiniciativno pripelo to oznako, čeprav njihova struktura pogostoma ni upravičila takšnega poimenovanja, zato so bila (včasih upravičeno, včasih tudi neupravičeno) večinoma spregledana in pozabljena. Med njimi so bila tudi izvirna, a radikalno eksperimentalna besedila, ki so namerno in močno odstopala od tradicije ter se niso sinhronizirala z dinamiko bralske ozaveščenosti in nazorom Bolgarov v kaotični postkomunistični situaciji. Kratka zgodba pa se je pokazala kot precej bolj stabilna in bila zato tudi bolj sprejeta.

Medtem ko je prostor v romanu v glavnem mestni, predvsem prestolnični, je v kratki zgodbi tradicionalno eksponirana vas. To ne pomeni, da je zaradi tega avtomatično popularna, množična in bolj priljubljena vrsta, pač pa prej nakuže opozicijo tradicionalnega načina pripovedovanja v odnosu do sveta, ki se spreminja, pospešeno modernizira in v perspektivi globalizira ter v katerem je

¹ Zgodba *Zlata poroka* iz te zbirke je objavljena tudi v prosto dostopni e-antologiji *Sodobna slovenska kratka zgodba*, 2021.

dogajalni prostor, pa tudi simbol ravno urbanizirani prostor. A bili bi krivični, če bi kratki zgodbi pripisali samo »provincialnost«, iz katere izhajajo melo-dramatičnost, idiličnost in travestije v socialnem in eksistencialnem statusu literarnih oseb, zanemarili pa bi njene prioritete in zahteve.

Če upoštevamo značilnosti krajevnega nazora, mentalitete in diskurza, bi rekli, da je bolgarska kratka zgodba prej regionalna kot »vaška«. Največji mojstri te vrste v svoja dela vnašajo lokalnost, ki deluje zlasti kot dekor, ko pa jo prenesemo na ontološko raven, preraste v univerzalno in (nad)nacionalno metaforo. Elin Pelin nas najraje popelje v Šopluk, junaki Jordana Jovkova naseljujejo Dobrudžo in Staro planino, čudaki Jordana Radičkova so po rodu s severozahoda, junaki Nikolaja Hajtova naseljujejo Rodope in tako naprej. Vsi govorijo v stiliziranem idiolektu ter kodificirajo nove in raznolike literarne stereotipe, ki dopolnjujejo identifikacijski kodeks Bolgarov.

Podobe bolgarskega mesta in meščanskega pred osvoboditvijo izpod turškega jarma leta 1878 in po njej se precej razlikujejo. Bolgarskega mesta v obdobju preporoda še nista zajeli industrializacija in urbanizacija v sodobnem smislu in zaradi »nepremičnosti« ter pogojne zaostalosti se (z današnje perspektive) zdi, da je bilo precej bolj podobno vasi. Ruse, Plovdiv, Varna in nekateri drugi kraji so bili resda že takrat relativno veliki in številčni ter so se zahvaljujoč svoji zemljepisni legi centralizirali in razvili trgovino, obrt in proizvodnjo, vendar so kljub temu ostali provincialni, marginalizirani v okviru Osmanskega imperija in niso razvili meščanske kulture modernega tipa. Do pravega vstopa meščanskega v bolgarsko družbeno življenje, ki je vzpostavilo vedenjske vzorce, postalo hierarhičen in estetski dejavnik ter spremenilo нрав, navade, modo, občevanje, pod okrilje vzelo in negovalo kulturno in politično elito, reorganiziralo vsakdan in uvedlo popolnoma nove fenomene, kot so državne institucije, diplomatske misije, univerza, akademija, kini, gledališča, kazini, javni prevoz, je prišlo leta 1879, ko je bila Sofija izbrana za prestolnico novoustanovljene Kneževine in nato Kraljevine Bolgarije. Postopoma je uveljavila tudi svoje simbole/embleme. Ustaljeni ter neodvisni od političnih in socialnih sprememb so vsaj trije: planina Vitoša, ki se dviga nad mestom, tramvaji² in glavni bulvar z rumenimi tlakovci, ki povezuje bivši kraljevi dvorec s parlamentom; k njim pa lahko dodamo še geslo, napisano na mestnem grbu: »Raste, vendar se ne stara«. Zaradi agresivnega širjenja in vse močnejšega vpliva je Sofija takoj postala objekt zanimanja v očeh umetnosti, tudi literarne.

2 Prvi omnibus (vagon, ki ga je po tirih vlekel konj) se je v Sofiji pojavil konec 19. stoletja, prvi električni tramvaj pa 1. januarja 1901.

V tem primeru je posebej zanimivo, kako se je na njeno »vedenje« odzvala kratka zgodba. Najprej bi lahko rekli, da se ji ni izogibala, ni pa ji niti prizanašala, pač pa jo je spremenila v areno za dogodke, spopade, pojave, prognoze in posplošitve, ki jih je poskušala tudi pojasniti in definirati. Ta tendenca se je začela z utemeljiteljem bolgarske kratke zgodbe, Ivanom Vazovom, ki je v svojih besedilih v devetdesetih letih 19. in prvem desetletju 20. stoletja opazoval predvsem pojav izprijenosti v prestolnici sredini – nasilje, poniževanje, oblastiželjnost – in na podlagi tega odkrival prezrtega malega človeka, ki stoično zagovarja moralo, ideale in duhovne vrednote, v katerih je bil vzgojen. Dela, kot so *Temni junak* (*Тъмен герой*), *Traviata* (*Травуата*), *Sladkobesedni gost na državni plači* (*Сладкодумен гост на държавната трезеза*), *On je mlad, zdrav, inteligen* (*Той е млад, здрав, интелигентен*), so črtice – kronike mestnega življenja, ki je predstavljeno dokaj nepristransko. Pisatelj Karadžev iz novele *Karadžev na lovu* (*Кардашев на лов*) tava po sofijskih ulicah in išče sižeje, a ker jih ne najde, se v obupu sam spremeni v junaka svoje dolgočasne in ravnodušne pripovedi. Najbolj preroški pripovedovalec zgodb iz Sofije iz obdobja med obema vojnama je danes skoraj pozabljeni Georgi P. Stamatov. V večini reprezentativnih zgodb negoduje nad spremembami v mentaliteti in težnjah povprečnega Bolgara, nastalimi zaradi življenja v prestolnici, ki jo čuti kot živ organizem, ki (kot pri Émilu Zolaju v *Trebuhi Pariza*) rojeva, požira usode, življenja in poštene namene (pri čemer nas spomni na metamorfozo pri Balzacovem Rastignacu), in jo v naslovu enega od svojih najbolj znanih del zaznamuje s poimenovanjem *Mala Sodoma* (*Малкият Содом*): »Sofija – prestolnica – zavržena ljubica!« („София – столицата – развенчана любимица!“ (Stamatov 1983: 37)); »Pred njim se je razprostrla cela Sofija s poljem vred. Prostrana za oko – tesna za dušo« („Цялата София и полето се пръснаха пред него. Необятен простор за окото – тесен за душата“ (Stamatov 1983: 44)); »Zvečer je sedel ob oknu in opazoval osvetljeno Sofijo – tramvaje, avtomobile, množice, hrup – a kot da je v puščavi« („Вечер седне до прозореца и гледа осветената София – трамваи, автомобили, тълпи, шум – а се усеща в пустиня“ (Stamatov 1983: 59)). V tem obdobju se v literaturi pogosto pojavljajo asociacije na svetopisemski prekleti mesti greha,³ ki jih je na neki način vzpodbudila pozicija centra kot potencial za nenehno generiranje problematičnih in zlonamernih primerov in teženj, ki uravnavajo

3 Prva dva verza v antologijski pesmi Hrista Smirenskega *Gavroševi bratci* zvenita takole: »Ti celo si odrevenelo v zlobi, / o, hrupno in razvratno mesto«. Prev. Eva Šprager v prvem delu *Antologije bolgarske književnosti*, ur. Ljudmil Dimitrov, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofska fakultete, 2008, 331.

življenje. Toda ne pozabimo, da »mala Sodoma« pravzaprav nosi ime boginje modrosti in da njeni prebivalci v okviru eksplicitnih socialnih in eksistencialnih problemov niso prikrajšani za vero, upanje in ljubezen. Ravno nasprotno – ti na sebi »izkusijo« različne kombinacije vseh treh semantičnih komponent, ki jih predpostavlja njeno ime: kot zunanjo opozicijo in notranjo alternativo.

Po tem kratkem (literarno)zgodovinskem pregledu si oglejmo še, kako k upodabljanju mesta pristopa sodobna bolgarska kratka proza, in sicer na primeru besedil iz zbirke Vesele Ljahove *Četrť ob obvoznici*.

Vesela Ljahova je na bolgarski literarni sceni debitirala s prozno zbirko *K soncu* (*До слънцето*, 1993), ki ji je sledila znanstvena monografija o bolgarskem filozofu in prevajalcu Kanta v bolgarščino Ceku Torbovu (2001), resnično slavo in priznanje pa ji je prinesel razburljivi in pretresljivi roman *Begunci* (*Бежанци*, 2013), ki je zasnovan na zgodovini avtoričinih prednikov in tematizira usodo etničnih Bolgarov, pregnanih iz njihovih rodni krajev v Egejski Makedoniji v štiridesetih letih 20. stoletja.

Zbirka *Četrť ob obvoznici*, ki vsebuje trinajst kratkih zgodb, ima nenavadno strukturo. Na prvi pogled se zdi, da so besedila samostojna in medsebojno neodvisna in da se jih da brati v drugačnem sosledju kot je tisto, ki ga najdemo v kazalu. Vsako besedilo namreč reproducira izstopajoč in nepredviden dogodek, pogosto s prav tako nepredvidljivim koncem. Sižeji so lahko dokaj dinamični, z elementi kriminalke (*Srečko, Obvoznica*), ali razmišljujoči, reflektivni, »upočasnjeni«, ki literarno osebo vračajo k njegovim lastnim spominom in razčiščevanjem (*Moji sprehodi, Prevajalka, Materina solza*). Če pa jih preberemo v njihovem naravnem zaporedju, bomo opazili, da se večina literarnih oseb in delov fabulativnih linij seka in pojavlja v več besedilih, v nekaterih kot glavni junaki, v drugih pa kot stranski liki, katerih prisotnost samo dopolnjuje njihovo že znano podobo, pri čemer je ne spreminja, pač pa jih samo prikaže z drugačnega zornega kota, dvo- in trodimenzionalno. Ta postopek je pomembna inovacija v pripovedni tehniki sodobne bolgarske proze in v njen korpus prilaga besedila cikličnega tipa.

Toda že naslov nakazuje poseben rakurz, snemalni kot, pripovedovanja. Kot vsaka prestolnica je tudi Sofija nedvomni center in obraz naroda, pa tudi teritorij za dogodke, toda Ljahova rezko preusmeri pozornost k njeni periferiji, predvsem v smislu statusa literarnih oseb. V ospredju je namreč mali človek; celo namestnik ministra (tradicionalni antagonist, oblastnik, poln negativnih konotacij), ki se je znašel v prometnem zastoju, je prikazan skozi oči svojega šoferja (*Službeni avtomobil*). Dogajalni prostor je torej zajet v dvojno metonimičnost – prek neke obrobne četrti in prek poenotenega interierja nekaj

stanovanj v grdih betonskih blokih iz socialističnega sistema – aktualno predstavo o »mestnih skritih koticah«. Če se pojavijo eksterierji, so prav tako dovolj omejeni, zanemarjeni in kot da brezizhodnosti ne razrešujejo, temveč jo še poglobljajo. Avtorica najraje upodablja starce pred iztekom življenja, nemočne, potisnjene v kot, toda plemenite, pripravljene odpustiti, svetle in dobre dejne »svetnike«, izločene iz dinamike vsakdana z vratolomnim prelivanjem iz votlega v prazno, ki pa so ohranili svojo ljubezen, predanost in sanjaštvo. Tudi kot objekti agresije (*Zlata poroka*, *Trgovina*), sumničavosti in prezira (*Prevajalka*, *Babica na uro*) se še vedno trudijo ohraniti vrline, prepričani v njihovo nujnost in neminljivost. Po njih sodeč, se Sofija »stara«, literatura pa je tista, ki lahko zadrži in ohrani nekaj, kar na videz izumira, v resnici pa se tega ne da izkoreniniti – vero, upanje, ljubezen: trojico božanske modrosti. Prav v tem se skriva nekoliko sentimentalna, vendar prepričljiva in human optimizem Vesele Ljahove.

Vira

- ЛЈАНОВА, Vesela, 2020: *Četrť ob obvoznici*. Prev. Namita Subiotto. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- ЛЈАНОВА, Vesela, 2021: *Zlata poroka*. Prev. Namita Subiotto. *Sodobna slovenska kratka zgodba*. Ljubljana: Znanstvena založba FF (e-viri). <<https://doi.org/10.4312/YROI7597>>.

Literatura

- БАДЕВ, Йордан, 2010: Градът и селото в българската литература. *Слово и родина*. София: Издателски център „Боян Пенев“. 87–91.
- БЕЛИЧОВСКА, Даниела, 2015: Опозицията град – село в българската проза от Освобождението до края на Първата световна война. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „ДОКТОР“. София.
- КИРОВА, Милена, 2018: *Изобретяване на селото в българската литература*. <<https://kultura.bg/web/изобретяване-на-селото-в-българската/>>.
- СЛАВОВ, Атанас, 2006: Балканското кафене (Работни бележки за бъдеща студия). *Семиотика, текст и разлициване*. София: „Просвета“. 155–161.
- СТАМАТОВ, Георги. П., 1983: Малкият Содом. *Съчинения в два тома. 2. том*. София: Български писател. 37, 44, 59.
- ТАХОВ, Георги, 1983: *Литературна София*. София: „Отечествен фронт“.